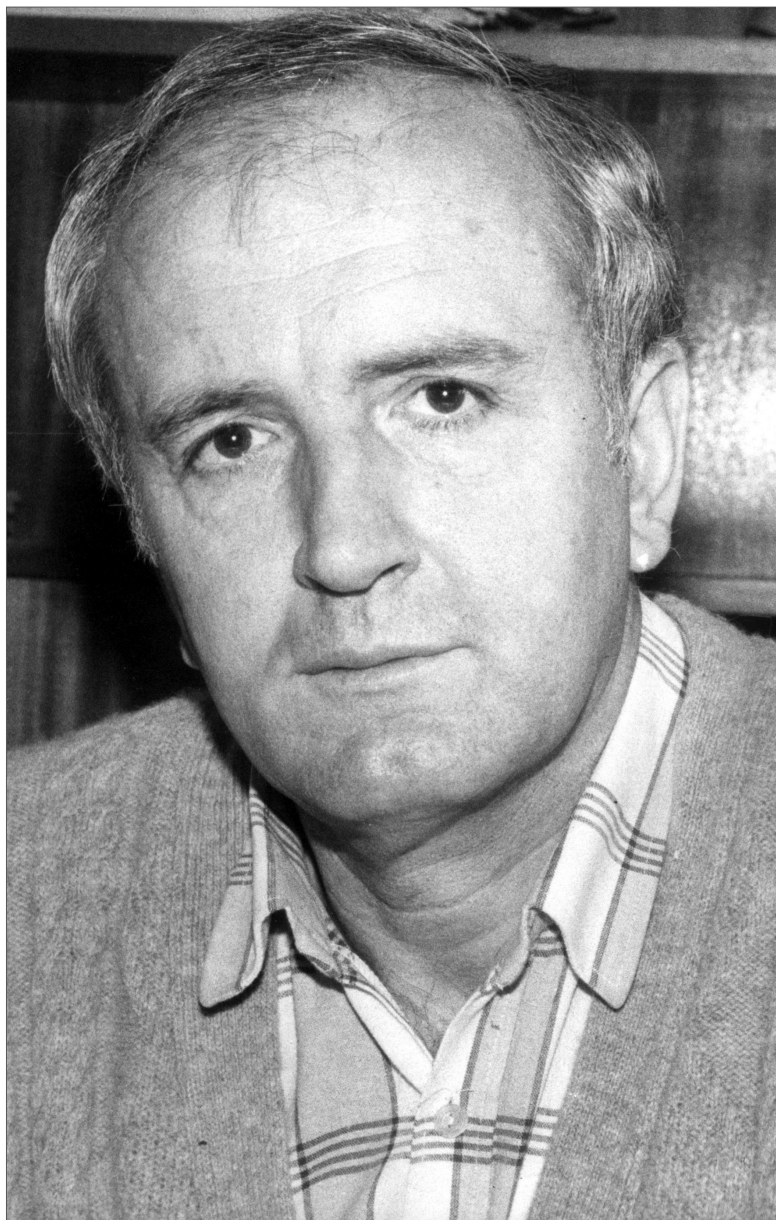

ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА И БАЛКАНИТЕ, XIX – XX ВЕК

Проф. Милчо Лалков
(1944 – 2000)

**ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА И БАЛКАНИТЕ,
XIX – XX ВЕК**

СБОРНИК В ПАМЕТ НА ПРОФ. МИЛЧО ЛАЛКОВ

Съставителство и научна редакция
Иван Първев, Наум Кайчев, Мария Баръмова

УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

СОФИЯ • 2019

**Издателски съвет
на Историческия факултет**

Доц. д-р Георги Николов, председател

Проф. д.и.н. Дилиана Ботева
Проф. д-р Евгения Калинова
Гл. ас. д-р Борис Стоянов
Гл. ас. д-р Виолета Коцева
Гл. ас. д-р Елена Ангелова
Гл. ас. д-р Красимир Кръстев
Гл. ас. д-р Мария Баръмова

**Faculty of History
Editorial Board**

Assoc. Prof. Dr. Georgi Nikolov, Editor-
in-Chief
Prof. Dr. Dr.Sc. Dilyana Boteva
Prof. Dr. Evgenia Kalinova
Assist. Prof. Dr. Boris Stoyanov
Assist. Prof. Dr. Violeta Kotseva
Assist. Prof. Dr. Elena Angelova
Assist. Prof. Dr. Krasimir Krustev
Assist. Prof. Dr. Maria Baramova

На корицата: сатирична карта на Европа. L'Europa geografico-politica veduta a vola d'oca. Bologna; Presso Manfredi Manfredo editore Via Venezia N. 1749 [около 1871 г.].

- © 2019 Иван Първев, Наум Кайчев, Мария Баръмова – съставители
- © 2019 Иван Първев – предговор
- © 2019 Алека Стрезова, Андрей Пантев, Анета Михайлова, Анна Кочанкова, Бисер Банчев, Бисер Петров, Валери Колев, Ваня Рачева, Веселин Янчев, Владимир Златарски, Войн Божинов, Георги Цачев, Добринка Парушева, Евгения Калинова, Елка Дроснева, Желязко Стоянов, Зорница Велинова, Ивайло Начев, Иван Илчев, Иван Петров, Иван Първев, Ирина Огнянова, Искра Баева, Йоанна Бенчева, Йордан Баев, Любомир Огнянов, Мария Колева, Мария Радева, Марияна Стамова, Мира Маркова, Надя Бояджиева, Наум Кайчев, Николай Поппетров, Петър П. Петров, Пламен Митев, Радослав Мишев, Радослав Спасов, Румяна Прешленова, Слави Славов, Теодоричка Готовска-Хенце, Христо Беров
- © 2019 Симона Петрова – художник на корицата
- © 2019 „Труд“ – Фотоархив (снимка на проф. Милчо Лалков)
- © 2019 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISBN 978-954-07-4720-0

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор <i>Иван Първев</i>	9
I. ЗА ПРОФЕСОР ЛАЛКОВ	
За Милчо <i>Иван Илчев</i>	13
Слово на проф. д-р Пламен Митев <i>Пламен Митев</i>	17
Следите на Милчо Лалков <i>Андрей Пантев</i>	19
Австро-Унгария и Балканите в трудовете на проф. Милчо Лалков и днес <i>Румяна Прешленова</i>	27
40 години с Милчо <i>Елка Дроснева</i>	33
Имагология или антропология? България и Централна Европа от 70-те години на XIX до 40-те години на XX век (За границите на историческата реконструкция) <i>Николай Поппетров</i>	45
II. БАЛКАНИТЕ И ЦЕНТРАЛНА ЕВРОПА (1829 – 1918)	
Църковната борба на българите от началото на 40-те до 50-те години на XX век, отразена в британски дипломатически документи <i>Радослав Спасов</i>	59
Сръбското княжество на страниците на българския „Цариградски вестник“ (1848 – 1862) през първите четири години от издаването му <i>Ваня Рачева</i>	71
Да похапнем с османците на Балканите <i>Йоанна Бенчева</i>	85
Дипломати от кариерата, кариера на дипломати. Германските генерални консули в София (1879 – 1887) <i>Иван Първев</i>	93

Българските дипломатически агенти в Австро-Унгария (1889 – 1909) <i>Алека Стрезова</i>	103
Централноевропейски влияния върху стопанската модернизация на Балканите – примери от столичния град (от края на XIX до Първата световна война) <i>Ивайло Начев, Зорница Велинова</i>	115
Външнополитически доктрини на Австро-Унгария в края на XIX и началото на XX век (1878 – 1914) <i>Радослав Мишев</i>	125
Жизнеността на един австро-унгарски опит за саботиране на Балканския съюз <i>Валери Колев</i>	139
България в политиката на Германия и Австро-Унгария през пролетта на 1913 г. <i>Владимир Златарски</i>	149
Война и памет: политическата лексика на чешките неослависти през 1912 г. <i>Теодоричка Готовска-Хенце</i>	159
Българската държава и разделението във ВМОРО (1903 – 1908) <i>Слави Славов</i>	177
Иван Михайлов за сръбско-българските отношения (XIX – XX век) <i>Петър П. Петров</i>	189
Трансформации в българската армия по време на Първата световна война (1914 – 1918) <i>Иван Петров</i>	195
Визуални представи за Първата световна война в българското списание <i>Илюстрация Светлина</i> <i>Добринка Парушева</i>	203
III. ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА (1918 – 1945)	
Югоизточна Европа във външнополитическата концепция на Германия след края на Първата световна война <i>Мария Колева</i>	231
Армията и разбойничеството в България (от края на 1918 до средата на 1923 г.) <i>Веселин Янчев</i>	239
Акценти във външната политика на Република Турция след глобалните промени от 1989 г. <i>Войн Божинов</i>	265
Беше ли легитимна партизанската война на Балканите през Втората световна война? <i>Бисер Петров</i>	275
Антисърбизмът – основа на усташкия национализъм <i>Ирина Огнянова</i>	289

Документи от българския дипломатически архив за еврейския въпрос през годините на Втората световна война <i>Анна Кочанкова</i>	301
Фотографиите на фабрики като извор за икономическата модернизация на българската столица до 40-те години на XX век <i>Мири Маркова, Христо Беров</i>	309
IV. БАЛКАНИТЕ (1945 – 2014)	
Образът на Сърбия/Югославия в учебниците по българска история (средата на 40-те – средата на 80-те години на XX век) <i>Мария Радева</i>	319
Югославия в анализите на българското военно разузнаване (1945 – 1990) <i>Йордан Баев</i>	333
Проблеми в развитието на българо-югославските отношения (1956 – 1989) <i>Любомир Огнянов</i>	343
Мартенският пленум на ЦК на БКП от 1963 г. и македонският въпрос в българо-югославските отношения през 60-те години на XX век <i>Наум Кайчев</i>	355
Случаят <i>Мате Мешрович</i> – как хърватската антикомунистическа емиграция чества 1300-годишнината на българската държава <i>Бисер Банчев</i>	367
Крахът на една европейска федерация: Югославия между Изтока и Запада (през 80-те години и началото на 90-те години на XX век) <i>Надя Бояджиева</i>	383
Румънско-югославските отношения в годините на Студената война <i>Анета Михайлова</i>	395
История и пропаганда. Турция и „възродителният процес“ в България <i>Евгения Калинова</i>	407
Проблеми на геополитическата преориентация на страните от Източна Европа в годините на прехода <i>Искра Баева</i>	421
Република Македония в началото на XXI век – международни отношения и външнополитически проблеми <i>Марияна Стамова</i>	433
Идеята за федериране на Босна и Херцеговина 1995 – 2005 г. (Федерация след федерацията) <i>Георги Цачев</i>	443
Балканите и „разломът“ на цивилизациите <i>Желязко Стоянов</i>	455

СРЪБСКОТО КНЯЖЕСТВО НА СТРАНИЦИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ „ЦАРИГРАДСКИ ВЕСТНИК“ (1848 – 1862) ПРЕЗ ПЪРВИТЕ ЧЕТИРИ ГОДИНИ ОТ ИЗДАВАНЕТО МУ

Ваня Рачева

Темата за експонирането на Сръбското автономно княжество на страниците на българския възрожденски периодичен печат не е изследвана специално от българските историци и филолози¹, нито е разработена от съвременната сръбска историография. Моята цел е по-скромна: да представя информацията за автономното княжество, която българският читател от средата на ХІХ в. е можел да открие на страниците на най-дълго излизалия български вестник в Османската империя – „Цариградски вестник“. Поради началния етап на проучването, ще огранича изложението си до първите четири години от издаването на вестника, а именно – от началото на 1848 г. до края на 1851 г.

„Цариградски вестник“² излиза в продължение на петнадесет години – от началото на 1848 г. до края на 1862 г., с няколко кратки прекъсвания, и е списван

1 Сред малкото автори, които полагат специални усилия, за да проучват възрожденската българска представа за сърбите и Сърбия, е филологът Илия Конев (1928 – 2009). Той пише, че „представата за сърбите като славянски и родствен на българите народ се усвоява през ХVІІІ в. главно чрез историописната, църковната, учебната, мемоарната и пътеписната литература, а в по-малка степен и чрез отделни художествени творби“. И. Конев отчита научната значимост на бъдещо изготвяне на „библиографско описание на всички сведения и статии за България“ в сръбския печат и убедено заявява, че „това е необходимо да се направи и за българския периодичен печат“. **Конев, И.** Българското възраждане и Просвещението. Т. 3. Ч. ІІ. Българският образ за: Гърция, Румъния, Сърбия, Хърватия, Черна гора. София, АИ „Проф. Марин Дринов“, 2003, с. 266, 271. Вж. също: **Конев, И.** Българо-сръбски литературни взаимоотношения през ХІХ в. (До Освобождението). София, БАН, 1964; **Конев, И.** Българо-сръбски и българо-хърватски взаимоотношения. (Материали и документи). София, Български писател, 1966.

2 Разрешение с дата 16 декември 1847 г. за издаване на български вестник вж. Документи за българската история. Т. 3. *Документи из турските държавни архиви (1563 – 1909)*. Подбрал и превел П. Дорев. София, 1940, с. 302, док. 556. Цялото запазено в България течение на „Цариградски вестник“ е вече дигитализирано и свободно достъпно на сайта на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София: <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?p=0038>> 5 февруари 2014.

основно от двама собственици и редактори. Това са Иван Богоров³ (ок. 1818/1820 – 1892) и Александър Екзарх⁴ (ок. 1810 – 1891). Един брой (№ 484) през юни 1860 г. е редактиран от Тодор Бурмов (1834 – 1906). Вестникът е създаден от гръцкия възпитаник, завършил и Ришельовския лицей, учил химия в Лайпциг и получил медицинско образование в Париж, роденият в гр. Карлово д-р Иван Богоров. Останал в българската история като журналист, преводач, публицист, лекар и борец за чистотата на книжовния език, когато в началото на 1848 г. издава първия брой на „Цариградски вестник“, той е едва около 30-годишен. Но вече е натрупал поучителен опит като издател покрай неволите по отпечатването в Лайпциг и разпространението на първия български вестник („Български орел – известник граждански, търговски и книжовен“)⁵. За съжаление, първите три броя на „Цариградски вестник“ не са ни известни и не се намират в български библиотеки и архивни сбирки⁶. Отначало до 18 брой вестникът се печата с църковнославянски шрифт в печатницата на арменец Тадей Дивичиян (1810 – 1878)⁷. Богоров обаче полага големи усилия да се снабди със своя печатница с граждански шрифт и от 16 октомври 1848 г. това е факт. Вестникът излиза веднъж седмично, в събота. Изданието започва с едва 80 абонати, в края на втората година предплатилите вестника са 147 души, а

-
- 3 За Иванчо Андреев Богоев, по-известен като Иван Богоров, вж.: **Андрейчин**, Л. Граматическите трудове на Иван Богоров. // *Български език*, 1971, № 1; **Боршуков**, Г. История на българската журналистика. 1844 – 1877. 1878 – 1885. 3. изд. София, Парадокс / УИ „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 45 – 52; Енциклопедия на българската възрожденска литература. Отг. ред. И. Радев. В. Търново, Абагар, 1996, с. 69 – 79, 121 – 122, 608 и пос. литература; **Давидова**, Е. Богоров, д-р Иван Андреев. – В: Кой кой е сред българите XV – XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество. Коорд. на екипа и ред. И. Тодев. София, Анубис, 2000, с. 46 – 47; Иван Богоров – бележит книжовник на Българското възрождане. Карлово, 2000.
- 4 **Дамянов**, С. Александър Екзарх и френската политика по българския въпрос през 40-те г. на XIX в. // *Векове*, № 1, 1975, с. 4 – 16; **Грек**, И. Ф., **Червенков**, Н. Н. Обществено-политическая деятельность Александра Екзарха (40 – 50-х гг. XIX в.). – В: Проблемы истории стран Юго-Восточной Европы. Политика, культура, историография. Кишинев, АН МССР, 1989, с. 128 – 154; **Боршуков**, Г. История на българската журналистика..., с. 52 – 59; **Jankov**, H. Alexandre Exarque. Contribution à sa biographie. // *BHR*, 1990, No 3, p. 69 – 82; **Мирчева**, К. Екзарх, Александър Стоилов Боев (Бейоглу). – В: Кой кой е сред българите XV – XIX в. 501 имена от епохата на османското владичество. Коорд. на екипа и ред. И. Тодев. София, Анубис, 2000, с. 98 – 99 и пос. литература; **Величкова-Борин**, Ж. Александър Екзарх, един европеец в търсене на отечеството си. София, 2005; Александър Екзарх и българските пътища към Европа. XIX – началото на XX в. Стара Загора, 2007; **Воалери**, П. Александър Екзарх. Една българска съдба. София, ИК Колибри, 2012. Критичен поглед върху биографията на Екзарх и някои от пристрастните проучвания за него вж. **Любенова**, Л. Александър Екзарх или синдромът на историографската недостатъчност. – В: *Sine ira et studio*. Изследвания в памет на проф. Зина Маркова. Отг. ред. К. Косев. София, БАН, 2010, с. 314 – 325.
- 5 Първи брой излиза на 20 април 1846 г. (в тираж от 500 бр.), втори брой – на 20 септември с.г., а последният, трети брой е отпечатан едва на 1 януари 1847 г. Интересно е, че за „Български орел“ е публикуван отзив в бр. 19 на в. „Српске новине“ от 1846 г. **Боршуков**, Г. Ценна библиографска находка – брой трети на в. Български орел. // *Български журналист*, г. V, № 2, с. 23 – 24; Енциклопедия на българската възрожденска литература..., 121 – 122.
- 6 **Боршуков**, Г. История на българската журналистика..., с. 47.
- 7 За арменец Татевос Дивитчан (известен във възрожденските извори и като Тадей Дивичиян), за неговата печатарска дейност и активните му и ползотворни контакти с българи в Цариград подробно вж. **Овнянян**, С. В. Армено-български исторически връзки и арменските колонии в България през втората половина на XIX в. Прев. от руски А. Г. Охупкин. София, Наука и изкуство, 1972, с. 66 – 77, 94 – 96, а специално за съдействието му при отпечатването на „Цариградски вестник“ с. 73 – 74.

когато Богоров ще бъде принуден да се раздели с *рожбата си*, седмичникът вече има тираж от около 180 броя⁸.

Според българската историография именно финансовите затруднения на създателя и пръв издател и редактор на „Цариградски вестник“ са причина той да премине след края на февруари 1850 г.⁹ в ръцете на родения в Стара Загора авантюрист Александър Екзарх. Александър Стоилов Бейоглу е гръцки възпитаник, следвал е също и в Париж със стипендия на турското правителство. Добил самочувствие като преводач на Жером-Адолф Бланки (1798 – 1854) при мисията му на Балканите през 1841 г., а след това живял известно време в Русия, Екзарх купува седмичника и печатницата на Богоров¹⁰. На 18 септември 1850 г. отново започва да излиза „Цариградски вестник“, но с нова начална номерация. С две неголеми прекъсвания, под негово ръководство изданието съществува до 28 декември 1862 г. Макар в самото начало при новия собственик тиражът да спада и дори в най-добрите си години да не достига 400 броя, вестникът успява да оцелее благодарение на сериозното дотиране, което издателят му получава от Русия и от Цариградската патриаршия, а вероятно в някои периоди и от Високата порта¹¹.

Когато Иван Богоров започва издаването на седмичника, той е единственият български вестник, а потенциалните му читатели още нямат изградени съзнание и навици за четене, не са усетили силата на информацията. Затова не е чудно, че Богоров нередовно получава дописки от отделни български селища. Налага се сам да намира и подбира източниците си, сам да превежда¹² политически, икономически и др. новини от чужди вестници, включително и художествени произведения

8 Информация за тиража на „Цариградски вестник“ може да се открие по страниците на някои от броевете му. Повече вж.: **Боршуков**, Г. История на българската журналистика..., с. 51; **Димитров**, А. Създаването на българския периодичен печат и утвърждаването на националната идея. – В: Българската нация през Възраждането. (Сборник от изследвания). Т. 2. Отг. ред. Хр. Христов. София, БАН, 1989, с. 166.

9 От последния брой на Богоров – № 88, отпечатан в края на февруари 1850 г., до началото на септември с. г. „Цариградски вестник“ не излиза. За отношенията между Богоров и Екзарх още няма конкретно проучване, но информация за прикрити несъгласия и взаимни критики има и в самия вестник, напр. вж. бр. 81 от 7 януари 1850 г. Това е особено видимо в цитирания бр. 88. Между Иван Богоров и някои от бъдещите сътрудници на наследилia го редактор също често прехвърчат искри, вж. напр. в броеве 76, 81, 82, 88, както и **Михайлов**, К. „Цариградски вестник“ и случаят Александър Екзарх. – В: Печат и литература. 150 години българска журналистика. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1994, с. 173 – 179.

10 **Давидова**, Е. Богоров, д-р Иван Андреев..., с. 47: „По финансови причини Богоров заложил вестника и печатницата за 1000 фр. и заминал за Букурещ“. Друга версия у **Гранитски**, А.] Истинният глас на България или оправдание на българитe пред сами себе и пред своите иноземни доброжелатели и благодетели срещу лъжните и безбожним постъпки и действия, что е чинил с народното българско имя Александр Стоилов Бойоглу, ескизаарец (самозван лъжно Бейоглу, екзарх българский). Съставил А. П. Гранитски]. Цариград, 1853.

11 За финансовите трудности, за слуховете (каквито още съвременниците разпространявали) относно издръжката на вестника, за тиража му при редакцията на Екзарх вж.: **Боршуков**, Г. История на българската журналистика..., с. 55 – 56; **Митев**, П. „Цариградски вестник“, Кримската война и българитe. – В: Българската журналистика. 160 години. Минало – настояще – перспективи. Състав. и ред. З. Константинова и др. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 180 – 187 и пос. литература. Несебризно и неподкрепено документално звучи твърдението на Пиер Воалери, че „основен източник на приходи за вестника“ е неговият тираж, вж. **Воалери**, П. Александър Екзарх..., с. 241 – 242.

12 Богоров знае и ползва гръцки, френски, руски, немски и английски език, което личи също и от посочваните поимено вестници, от които той подбира своите новини.

ния, които вества в изданието като приложения. За разлика от него, Александър Екзарх ще разшири кръга от своите сътрудници и дописници, сред които са и много българи, получили образованието си (или живеещи) в Русия¹³. Но в първите две години, които се коментират в статията, той също работи с много тесен кръг от хора. Редовни помощници по това време са му само „Антон Никитова“ – вероятно Антон Никопит (1795/1800 – 1857) и „Анастаса Гранитский“ (1825 – 1879)¹⁴.

За статията бяха изследвани общо 124 броя на „Цариградски вестник“. От тях 61 са издавани от Богоров (той отпечатва 88 броя, но не всички са запазени), а останалите 63 броя, до края на 1851 г. – са редактирани от А. Екзарх (не са запазени броеве от 51 до 54 включително от новата номерация). Изборът на периода от януари 1848 г. до края на декември 1851 г. се определя и от следните принципни съображения:

Първо, подобреният хронологически отрязък обхваща времето, в което „Цариградски вестник“ следва типичния тогава за европейските вестници модел на информационен седмичник, с преобладаващо гражданска и политическа насоченост¹⁵, която по-късно Александър Екзарх ще промени.

Второ, при подобно представяне на информацията за Сърбия при двамата редактори сведенията могат да се сравняват, както и да се търсят евентуални различия в интерпретирането и източниците.

И трето, в указания период няма особени политически кризи и съгресения в самата Османска империя (за разлика от следващите години, когато тя ще бъде въвлечена в Кримската война) или в Сърбия (която през 1858 г. ще преживее поредна смяна на управляващата династия). Това, от своя страна, неизбежно ще измести фокуса на политическите и военните събития и на новините за тях.

Интересът на Иван Богоров към Сърбия е документиран още в първия известен ни днес брой на „Цариградски вестник“, № 4 от 24 януари 1848 г. В него намираме кратко представяне на Княжество Сърбия, почерпано от наскоро излезлия „Статистически Словар на Директора на финанцията, Гавриловича“¹⁶. Така българ-

13 Интересни примери и информация за тях вж. Атлас на българската литература 1740 – 1877. Състав. С. Янев, Е. Налбантова. Пловдив, Жанет 45, 2012, с. 161, 168, 259, 261, 288, 318, 319, 398, 438, 458, 461, 472.

14 Отношенията между Екзарх и Гранитски са особено интересни (и заслужават специално изследване), и минават от ползотворно сътрудничество до изострено противопоставяне: [Гранитски, А.] Истинний глас на България...; Овнанян, С. В. Армено-български исторически връзки и арменските колонии в България..., с. 76. Някои публикации в „Цариградски вестник“ предизвикват противоречиви оценки от читателите. По страниците му в края на 1851 г. се открива информация за това, че Екзарх не публикува всички коментари, които получава, а и сам свидетелства за недоволство срещу някои от материалите му и за цензурираните от него по различни причини дописки. Вж. напр. бр. 63 и 64, съответно от 1 и 8 декември 1851 г.

15 Не е запазен Богоровият първи брой, затова нямаме програмна статия на вестника. Но принципите на новинарския вестник, следвани от него, са видни от един кратък редакторски текст, с който той отбелязва началото на 1850 г.: „[...] ще описва първом делата на управлението: вънкашни политически новини, без никакво разсъждение от негова страна; ще разсъжда по невгажъ за удобрението на училищата ни и колкото ся тегли за нашето народно просвещение; ще смесва с драго сърце и сякаквы новини, политически или книжовни, каквито му ся испратят изъ Българско“. Вж. пак там, № 81, 7 януари 1850.

16 Вероятно тук Богоров използва „Ръчникъ Географійско-статистичный Србіе“, отпечатан през 1846 г. от Йован Гаврилович (1796 – 1877). Тази интересна книга е преиздадена през 1994 г., вж. Гаврилович, Ј. Речник географійско-статистични Србије. Припремио и прилоге саставио и написао М. Радевич. Београд, Историјски институт САНУ, 1994.

ските читатели са можели да се осведомят, че Сърбия има жители 825 783 души, повече мъже, отколкото жени, които живеят в 34 града и 2248 села. Доходите на автономното княжество през 1847 г. са достигнали 15 милиона гроша, от които „2 108 326 са плащат на Високата Порта като дан“. Информацията продължава с кратка статистика за духовната сфера – в Сърбия има 298 черкви и 38 манастира, а броят на всички ученици е 6800 души. Специално в Белград има един лицей и една гимназия, едно читалище и едно духовно училище с 245 ученици. А в „Неготин, Крагуевац и Шабац има половина Гимназии“. Интересно е да се отбележи, че и в последния от трите броя на първия Богоров вестник, „Български орел“ (от 1 януари 1847 г.), също е поместена кратка информация за Сърбия, по-точно за сръбското Министерство на просветата и неговите усилия за откриване на училища и читални и за развитието на сръбската книжнина¹⁷.

Евентуалното любопитство на българските читатели за съседите и техния политически статут в Империята на султана е заинтригувано с публикацията в брой 32 на „Цариградски вестник“ от 8 януари 1849 г., озаглавена „Различни племена на народонаселението въ Отоманската самодържава [С този термин Богоров отбелязва суверенните държави.]“, където са представени и „цигани, казаци, лазове и кюрди“. Вестникарската поредица започва именно със сръбите и кратък идеализиран разказ за тяхната средновековна история. Не е посочен източник на текста, но в него можем да прочетем как Сърбия от времето на „Стефана Душана Силнаго [Става дума за сръбския владетел Стефан Урош IV Душан (1331 – 1355) от династията на Неманичите.]“ е била „една държава разпространена от Адриатическо до Черно море [sic!]“, която „обаче се съсипа от войната при Косово поле (1389)“ и която „Отоманците“ окончателно завладели през 1495 г. По-нататък, с известни фактологични грешки¹⁸, редакторът на „Цариградски вестник“ представя раждането на Сръбското княжество при „княз Черни-Георгий [Карагеорги Петрович (1762 – 1817)]“, което „Портата припозна въ 1830 лето, и потвърди в 1840 лето, гато въсприе Милоша [Милош Обренович (1780 – 1860, княз: 1815 – 1839, 1858 – 1860)] сегашный княз Александър Черни-Георгиевичъ [Александър Караджорджевич (1806 – 1885, княз: 1842 – 1858)]. Под отоманското господарство ся породява благополучно Сърбия и е благочестива“. Княжеството е православно, а митрополитът, „сърбин родом“, се определя от княза и „дава на Цариградската църква само

17 Вестникът е дигитализиран и е достъпен на: <<http://www.nationallibrary.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?p=0038>> 17 януари 2014.

18 Неточното датiranje е странно, предвид късата времева дистанция, както и поради доказаните контакти на Богоров с представители на различни институции в Сръбското княжество. Известно е напр., че на 6 май 1843 г. той е в Белград и подава молба до Княжеския съвет на Сърбия да бъде финансово подкрепен за издаване на учебника „Всеобща география на децата“. Искането му не просто е удовлетворено, но учебникът е издаден безплатно. Публикувано е също и негово писмо от Лайпциг (11/23 септември 1846 г.) с искане сръбското правителство да му отпусне двугодишна стипендия за следване. Подобна молба за стипендия Богоров отправя и от Париж (на 6 декември 1846 г.) до „Милостивий съвет на Княжество Сръбско“. Последната публикувана молба на журналиста до княз Михаил Обренович (1839 – 1842, 1860 – 1868) е от Пловдив и носи дата 4 януари 1863 г. Подробно вж.: Грађа за историју Бугарског народа из архива Србије. Књ. I (1820 – 1856). Уредио Кл. Џамбазовски. Београд, САНУ, 1987, с. 140 – 141, 208 – 209; **Конев**, И. Българо-сръбски и българо-хърватски..., с. 22 – 23; **Конев**, И. Българското възраждане и Просвещението..., с. 299 – 300.

една дарба¹⁹. След като е описал статута на Сърбия, Богоров допълва разказа си за съседната на българите автономна султанска провинция, като пояснява броя на населението („около единъ милионъ“), основният му поминък („повечето са скотовъдци“) и изрежда по-важните културни и образователни институции. Особено интересно е какво пише той (който е и един от първите автори на български учебници по география¹⁹) за етническите граници на съседите: „[...] освен въ княжеството дето са Сърбите, има и другы, около 400 хиляди, въ околността на Прищинъ и Призринъ. Между Нови Пазаръ и Чернагора²⁰ дето живеят загорци ся делят на четири племена“. Към всичко това може да се добави, че все още малкото редовни читатели на „Цариградски вестник“ са били осведомени и за броя на австрийските славяни: „Сърби, Казаци, Склавуне, Далматинци и Истрийци – 1 685 140“ и „Кроати – 1 270 355“²¹.

Интересно е да се сравни как е представена на българските читатели съседната им Сърбия, когато вестникът преминава в ръцете на Александър Екзарх. В брой 37 от 2 юни 1851 г. на почти две вестникарски колонки откриваме интересен текст под заглавие: „Нынешно състояние на Сербия“. Без да посочва източника на информацията, редакторът пише: „Това княжество ако малко в Европа да е познато, достойно е обаче внимателно некой върху него да погледне, защото естествената живост того народа и географическото му местоположение поручават му блистателно бъдеще“. Сърбия е рядко населена, а жителите са главно земеделци и особено скотовъдци. Там гладът не е познат, боляри и аристократи няма. Затова, обобщава основателно авторът, „местната сила не владее по градовете, а по селата; ради тая причина още востанията на всъте политически движения, на които Сербия често зрелище быде, произлезоха от селяните, а не от гражданете“. Прелюбопитни са твърденията в публикацията, че данъците в Сърбия са „весма прости“ (за което са дадени подробни примери), а княжеството няма публичен дълг: „[...] това княжество е, може бытъ, после Швеция, самото место, което в Европа долгове нема“. (Оставям на любопитните читатели да проверят дали това е вярно.) Местните жени и девойки носят по стар обичай украшения от златни и сребърни монети. Тези накити, четем по-нататък, са като едно съкровище „и служат в ненадеждны и не предвиненни злочастия“²². Цената на тия монети, които служат

19 [Богоров, И.] Математическа география преведена отъ русскійтъ на ново-българскійтъ языкъ. Часть първа. Одесса, 1842; Всеобща география за дѣцата, преведи от русскій языкъ Иванъ А. Богоевъ. Белградъ, 1843; Кратка география математическа, физическа и политическа от И. Андреева. Букурещ, 1851.

20 Без да коментирам информацията за Черна гора по страниците на седмичника, ще отбележа, че в разглежданите в статията броеве тя е свързана предимно с Черногорския владика Петър II Петрович Негош, управлявал от 1813 до 1851 г., и с наследилия го след смъртта му като владетел „неговый братовъ синъ“ Данило Петрович (1852 – 1860). Вж.: *Цариградски вестник*, № 39, 16 юни 1851; № 48, 18 август 1851; № 62, 24 ноември 1851 и спец. № 65, 15 декември 1851.

21 Пак там, № 38, 26 февруари 1849; № 39, 5 март 1849.

22 Автентичен пример за *съкровищата*, които християнските девойки и жени в Османската империя носели върху себе си, може да се види в семеен спор от района на Тимочка крайна. Според документа измамена съпруга със „ситни деца“ е изпаднала в „крайна сиромашия“ след като е ограбена от втория си съпруг, който избягал в Австрия, задигайки накитите ѝ на обща стойност 900 гроша. (Стопанските историци могат да направят интересни изводи за монетообращението в региона от подробния

за украшение, воскачевая до 6 000 000 фиорини; съществува и обща една каса, составенна от Князя Милоша, в която на 1839 [г.] нахождахся 2 500 000 сребренни фиорини“²³.

Представянето на Сръбското княжество продължава в публикацията от брой 37 с кратка етническа и демографска характеристика, с познатите вече статистически данни за училищата, типографията и Филоложкото дружество в Белград, което се е заело да усъвършенства сръбския език. Отделено е място на православното вероизповедание и се отбелязва, че „сербският народ искрено е предан на верата си; не можеме обаче да кажем как духовенството има некое влияние на политическите работи“. Като предимство се сочи фактът, че в Сърбия няма адвокати. Цялата държава обаче е лишена от пътища²⁴, пощата също е в лошо състояние и има само една фабрика. Любопитно е, че според автора на публикацията интелигенцията в по-голямата си част е от „Австрийските Серби, които в Сърбия са се населили и които непрестанно ся борят против предрасудоците на тузените селяне, които каквото тех така и другите, Шваби ги наричат. Между верховните чиновници намиратся и много иностранны, които обаче много не ся задержават“. Накрая следва категоричното заключение, че политическият живот в Сърбия се намира „още в детското свое състояние“. И доказателство за това е, че партиите са две и се делят на *стари* и *млади* или на привърженици, „принадлежащи на разните князове, които въ Сърбия владеяха“.

Споменах, че основната насока на „Цариградски вестник“ е да информира редовно читателите си за политическите събития, които се случват в Османската империя или в Европа, а дори и за *златната треска* в Америка или за *опиумните войни* в Китай. Затова подобни описателни и оценъчни публикации като цитираните тук две са по-скоро изключение, отколкото правило в първите четири години от съществуването му. По-често в седмичника се срещат кратки съобщения, свързани със сръбския княз Александър Карагеоргиевич и с неговите чиновници, или пък с културно-просветни и обществено-политически новини, и езикови спорове.

Ето част от тези любопитни новини. В брой 62 от 27 август 1849 г. Богоров препечатва и превежда кратко съобщение от „Одески вестник“ за ордените, които руският император Николай I (*1796, 1825 – 1855) е дал на великия везир Решид паша (с малки прекъсвания такъв, от 1846 до 1852 г.) и на Али паша (1815 – 1871), тогава „министър на чуждостранните дела“ (и неколкократно велик везир наместник, който ще свърже името си с българския църковен въпрос повече от три десетилетия). Наградите са за ревността им, с която са запазили мирните отношения между Османската и Руската империя в тези кризисни и революционни за Европа

опис на нанизите.) Вж. Протокол магистрата нахије Поречке (1828 – 1832). Приредили Н. Плавшић, А. Миловановић. Неготин, Графомед, 2012, с. 284, док. 215 от 29 април 1832 г.

23 *Цариградски вестник*, № 2, 23 септември 1850, където може да се прочете, че данъкът, който Сръбското княжество плаща на Портата, е „2 000 000“.

24 Интересна, но и немного ясна информация за благоустройството на Сръбското княжество и специално на Белград се съдържа в кратки дописки в два поредни броя на вестника от 1851 г.: № 31 (от 21 април) и № 32 (от 28 април). В тях се коментира проблемът с безводието в османската столица Цариград, който е особено тревожен през лятото. Затова, според съобщението, османските власти изпращат специален чиновник в Белград, който да проучи как е решен там този въпрос от белградските инженери.

години. Сред отличените обаче е и сръбският господар: „Истый Император благоволи да ся даде и безценото украсение Белый Орел²⁵ на Сръбский Княз Александра Карагеоргиевич за ревността му дето уварди Сърбия от всякакво рамътвание на това време“.

В брой 5 от 14 октомври 1850 г. българските читатели са можели да научат с кореспонденция от Белград как в Сърбия е отбелязан с „големо торжествование“ рождения ден²⁶ на княз Александър и как народът се притекъл и от най-отдалечените места на държавата, „и не беха съ стотины но съ хиляды“, и очаквано „всите прислужници“ (т. е. чиновниците) „направиха визита на княза съ голема униформа“. Като интересна новина, достойна да бъде споделена с българските читатели, А. Екзарх е преценил в края на юли 1851 г. и информацията за годишната обиколка на княза из Сърбия, „гдето го прия народат, и му показва знакове на най искренното си признание“²⁷.

Представителят на автономното Сръбско княжество в Цариград, т. нар. капу-кехая²⁸, също пребивава няколкократно по страниците на „Цариградски вестник“²⁹. Това едва ли е случайно, защото българската историография, макар да не е изследвала в детайли, е отбелязала³⁰ някои познанства и контакти на „негово

25 За значението – символно и кариерно, на ордените в руската история през XIX в. у **Шепелёв**, Л. Е. Титулы, мундиры, ордена в Российской империи. Ленинград, Наука, 1991.

26 Александър е най-малкият син на Карагеорги и е роден на Михайловден, 29 септември / 11 октомври 1806 г., а именният му ден е в началото на септември, но тези лични празници той предпочитал да отбелязва в по-тесен кръг. (За държавните ритуали и специалните церемонии, които след 1842 г. постепенно се конструират около двете дати, вж.: Уредбе и прописи митрополије Београдски 1835 – 1856. Приредиил З. Ранковић, М. Лазић. Библиотека Архива епархије Браничевске. Књ. 1. Пожаревац, Графостил, 2010, с. 33, док. 9; **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadordevića (1842 – 1858). Prva knjiga o prvom srpskom dvoru. Beograd, Laguna, 2010, с. 37, 89 – 90.) Наложително е обаче да се поясни, че е в Княжеството *по-висок* празничен статус имат други два дни: т.нар. Слава на княза, която е на св. Климент (25 ноември / 7 декември) и държавният празник на Сърбия, който от 1830 до 1882 г. се отбелязва на деня на св. Андрей Първозвани (30 ноември / 12 декември). Това е денят, в който Белградският варош е превзет през 1806 г. от Карагеорги, а през 1830 г. на същата дата е прогласен вторият хатишериф за сръбската автономия и е обнародван бератът за наследствено княжеско достойнство на Милош Обренович. Двата празника почти се засичат във времето, отбелязвали са се по няколко дни, с големи тържества и много официални гости, със силни топовни гърмежи, от които на белградчани всяка година по едно и също време се чуели прозорците. За подробности вж.: **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadordevića..., с. 81 – 94.

27 *Цариградски вестник*, № 45, 29 юли 1851. Тази второстепенна информация придобива друг нюанс, ако знаем, че сръбският княз предпочитал да прекарва голяма част от времето си в княжеския конак в родното с. Топола, отколкото в Белград; често посещавал минерални бани и до края на управлението си бил обиколил почти цялата страна. **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadordevića..., с. 179 – 180, 272 – 273, бел. 116.

28 Статутът и правомощията на капу кехаята са уточнени във втория хатишериф за сръбската автономия, прочетен в Белград на 12 декември 1830 г., вж.: **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadordevića..., с. 110, бел. 27; **Ристић**, Љ. Велика Британија и Србија (1856 – 1862). Београд, САНУ, 2008, с. 19.

29 Тази традиция залага Иван Богоров, който в бр. 73 от 12 ноември 1849 г. лаконично споделя: „Г[осподин] Константин Николаевич, Капъ-Кехая на Сръбский Князь, който си беше отийшъл въ Белградъ предъ неколко време, дойде в Цариград през оназ неделя съ Галацкый пароплувъ“. Вж. и бр. 41 от 29 юли 1851 г., редактиран от Александър Екзарх.

30 **Смоховска-Петрова**, В. Неофит Бозвели и българския църковен въпрос. (Нови данни из архивата на А. Чарториски). София, БАН, 1964, с. 76; **Смоховска-Петрова**, В. Михаил Чайковски – Садък паша и Българското възраждане. София, БАН, 1973, с. 74, 81, 92, 104 – 105, 113; **Маждракова-Чавдарова**, О.

благородие“ Константин (Коста) Николаевич (1821 – 1877)³¹ с представители на цариградските българи и посоките на тяхното сътрудничество. Трябва да се спомене краткото съобщение в брой 8 от 4 ноември 1850 г. за празненството по повод кръщението на първородната му дъщеря Милица (1850 – 1873). Този личен празник в дома на Николаевич е представен от Екзарх във вестника като политическа новина. Звученето на новината е политическо, защото К. Николаевич, „който представлява тука при В[исоката].П[орта]. съ голема ревностъ и достолепие своята служба Капу Кехая Сербский“, всъщност е зет на сръбския княз, женен е за „Г[оспо]жа Поликсена“³². А кръстник на новороденото е „Неговому Благородию Г[осподи]ну Илию Гарашину Министру на внутренните дела въ Сербия“, такъв от 1843 до 1852 г. Разбира се, министър Гарашанин (1812 – 1874) не е дошъл в Цариград, но за ритуала той е отменен от специално пратения Алексей, племенник на Тома Вучич Перишич (1788/1790 – 1859). Споменатите в съобщението лица са едни от най-влиятелните представители на сръбския политически и икономически елит по това време. За съвременниците, а и за запознатите със сръбската политическа история от края на 40-те и началото на 50-те години на XIX в., е видно, че от един личен ритуал, какъвто е кръщението на дете, „Цариградски вестник“ е създал наситено с информация символно събитие, на което „присутвоваха мнозина достопочтенни Болгаре“.

В брой 57 от 20 октомври 1851 г. българските читатели на „Цариградски вестник“ са можели да прочетат една на пръв поглед озадачаваща информация. Седмичникът информира за заминаването на „Г[осподин] Николаевич зет и капу-кехая на Сербский князь“ за Белград „съ упростение Правителско“. Уточнява също, че сръбският представител, преди да напусне столицата на Империята, се е представил пред английския посланик, тогава небезизвестният Стратфорд Канинг (1786 – 1880). Съобщението завършва с тиражиране на непотвърдена информация: „Казват че отхождението му стана заради распрата между княза Александра и Английското Главно Консолато“. По-търпеливите читатели, които биха прочели целия брой 57 на вестника, ще открият и любопитна информация за инцидент в Белград, станал при отбелязването „дня на празника за имято на Сербский Князь“, когато „некои си лоши и пияни люди хварлиха камени, и струшиха стеклените прозорци на Английский в Бель-градъ Консулъ“. Въпреки незабавните опити на сръбския княз да предотврати скандала, като изпрати специален чиновник („служителя си Г[осподи]нъ Янковича за да му изрази скробноста си“), английският

Българското национално представителство – идеи и опити за създаването му (40 – 60-те години на XIX в.). // *Исторически преглед*, 1993, № 2, с. 8.

31 Коста Николаевич е завършил право в Париж и в последните години от управлението на Александър Карагеоргиевич, през 1856 – 1858 г., ще бъде министър на вътрешните работи. Но от 1848 г. и по време на Кримската война (1853 – 1856) е сръбски представител в Цариград, определят от някои изследователи като „неумерен русофил“. Повече вж.: **Ристић**, Љ. Велика Британија и Србија..., с. 33, 41, 42, 57, 66, 68 – 69, 73, 75, 79, бел. 93; **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadordevića..., с. 100 – 101.

32 Първородната дъщеря на Александър Карагеоргиевич – Полексия (1833 – 1914), се омъжва за К. Николаевич на 21 октомври 1849 г.

консул „Г[осподи]нъ Фламплана [Фонбланк]“³³ не приел извинението³⁴. Частична развръзка намираме в следващ брой – № 65, от който става ясно, че „заминалата неделя Г[осподи]нъ Филипъ Христовичъ“³⁵, векил на Сербский Капу-кехая, който отсъствова няколко дни“, дошъл в Цариград, „за да управлява привременно княжеските работы“.

Друг кръг политически новини, на които и двамата издатели на „Цариградски вестник“ отделят място на страниците на седмичника, са свързани с различни дипломатически размествания и назначения на консули и посланици на Балканите. С особено любопитство, разбира се, се следи движението на руския посланик Владимир Павлович Титов (1807 – 1891) и на други представители на руската дипломатическа мисия. Но за темата на статията е важно да се отбележи, че от вестника възрожденците са можели да прочетат например кой е гръцкият консул в Белград. През юли 1849 г. доскорошният гръцки консул във Влашко „Г[осподин] Риза [К. Ризо]“³⁶ е назначен за такъв в Сърбия и остава на този пост малко повече от година. В първия брой, редактиран от А. Екзарх, е отбелязано, че същият е заминал с особено поръчение в Неапол, а „Г[осподи]нъ Манакни определися Генералъ Консулъ Греческий въ Сербия“³⁶.

В средата на XIX в., поради еднаквата религия и близостта на диалектите³⁷ по западната българска етническа граница между българите и „нашите близоседи и побратими сърби“³⁸, е съвсем очаквано да открием на страниците на българския „Цариградски вестник“ и новини с културно-просветителски облик. Специалните интереси на Иван Богоров в областта на книжовността и категоричната му пози-

33 Вторият по ред британски консул в Сърбия е Томас Фонбланк (1801 – 1860), който поема длъжността си през април 1842 г., но отсяда в Земун и само при нужда прехожда в Белград, където се пренася и устройва за постоянно едва през 1850 г. В сръбската история остава като човек с труден характер, надменен, протурски настроен и макар да е единственият чужд консул, който заема поста си през цялото управление на княз Александър, той не подкрепя него, нито авторитарния режим на уставобранителите. Въпреки хладните и строго протоколни отношения с властите и слабото му влияние сред сърбите, Фонбланк е в Белград цели осемнадесет години, до смъртта си, настъпила вследствие на нелеп инцидент. (Сякаш по ирония на съдбата, на 7 юни 1858 г. той е жестоко пребит от войник от турския гарнизон в Белград и макар да е спасен от случайно минаващи сръбски младежи, не успява да се възстанови от раните си.) Вж. повече: **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadorđevića..., с. 228, 238 – 240, 272, 280, бел. 115, 184, 194; **Ристић**, Љ. Велика Британија и Србија..., с. 101 – 106, 114 – 115; **Ђорђевић**, Ж. Случај енглеског конзула Фонбланка 1858. године. // *Историјски гласник*, 1978, № 1 – 2, с. 113 – 119.

34 Инцидентът със счупените прозорци на консулството става на 11 октомври 1851 г., но е окончателно изгладен чак през април сл. г., с непосредственото участие на Аврам Петрониевич (1791 – 1852) и Филип Христич (1819 – 1905), вж.: **Ристић**, Љ. Велика Британија и Србија..., с. 28 – 29 (общо за английската политика в този период с. 11 – 47); **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karadorđevića..., с. 240. Повече за английската политика в княжество Сърбия до средата на XIX в.: **Гавриловић**, М. Почети дипломатических односа Велике Британије и Србије. – В: **Гавриловић**, М. Из нове српске историје. Студије. Београд, 1926, с. 98 – 189; **Достян**, И. С. К вопросу об англо-русском соперничестве в Сербском княжестве в 30-е годы XIX в. // *Советское славяноведение*, 1966, № 6, с. 17 – 30.

35 *Цариградски вестник*, № 65, 15 декември 1851. Вероятно става дума за Филип Христич, който има български произход (баща му е от гр. Самоков), но става един от известните сръбски политици – достига до поста министър-председател (1860 – 1861), бил е и сръбски представител в Цариград (1872 – 1873).

36 Повече: пак там, № 58, 20 юли 1849; № 1, 18 септември 1850.

37 Пак там, № 7, 16 февруари 1848.

38 Пак там, № 82, 17 януари 1850.

ция (и лични усилия) по отношение изграждането на книжовния български език на основата на говоримия език вероятно са сред причините в два от запазените негови броеве (№ 7 и № 82) да намираме информация и коментари по посочените теми. Не е случайно и това, че той търси именно в сръбския пример доводи в подкрепа на своето становище по спора между българските книжовници за конструирането на новобългарския книжовен език³⁹.

Книжовни новини, свързани със Сръбското княжество, отпечатва и Александър Екзарх. В брой 21, когато коментира причините за напредъка на просвещението у гърците, той сочи еднаквата и по-тежка съдба на сърби и българи като причина за тяхното изоставане в просветно отношение. Той прави интересно сравнение също и с традициите и условията за книжовно развитие на сърбите, живеещи в Австрия⁴⁰. В края на юни 1851 г. е отпечатана новина за намерението на „Синода на Сербските Епископы“ да учреди „едно Богословско училище, върху православнаго восточного догмата, и да умножи и улучши наместните общи училища“⁴¹. В броеве 46 и 47 на страниците на „Цариградски вестник“ пък е проследена идеята на папата, тогава Пий IX (1846 – 1878), да получи съгласието на сръбското правителство за „созиданието тамо на една Западна Църква“. За целта в Белград заминава като специален пратеник един епископ. „Сербското Правителство даде дозволение да ся устрои една Църква на западната догма въ Белград“ – четем във вестника от 11 август 1851 г., но не другаде, а „токмо внутре въ Австрийското Консолато“⁴².

Място на страниците на българския цариградски седмичник намира и сръбският просветител, книжовник и политик Вук Стефанович Караджич (1787 – 1864)⁴³. На 24 ноември 1851 г. в брой 62 е препечатано кратко съобщение от вестник „Далматински зрител“. Това всъщност е рекламно обявление за събиране на спомоществатели за второто издание на сръбския речник на Караджич („именованный издател на Славянските песни и народный-писател Сербо-Илиричес-

39 Пак там. За Иван Богоров като радетел за изграждането на новобългарския книжовен език на основата на говоримия вж.: **Стойков**, Ст. Иван Богоров и чуждите думи в българския език. // *Език и литература*, 1946, № 2; **Димитров**, А. Създаването на българския периодичен печат..., с. 151 – 152, 163 – 166; **Венедиктов**, Г. К. Об основных направлениях нормализации современного болгарского литературного языка на начальной стадии его формирования. – В: **Венедиктов**, Г. К. Исследования по лингвистической болгаристике. Москва, Институт славяноведения РАН, 2009, с. 25 – 32; **Георгиева**, Е. Създаване на новобългарския книжовен език като национален език. – В: *Българската нация през Възраждането*. (Сборник от изследвания). Т. 2. Отг. ред. Хр. Христов. София, БАН, 1989, с. 69, 72.

40 *Цариградски вестник*, № 21, 3 февруари 1851. Вж. също бр. 37, 30 юни 1851 г. за съществуващото в Белград Филологическо общество, както и друга подобна идея, коментирана в бр. 38, 9 юни 1851 г.

41 Пак там, № 41, 30 юни 1851.

42 Пак там, № 46, 4 август 1851; № 47, 11 август 1851. Всъщност зад идеята стои и австрийският консул в Сърбия, етническият сърбин Теодор (Тея) Радосавлевич (1806 – 1877), който има голямо влияние върху княза. В Белград католиците не са много – няколко десетки семейства, главно на инженери, търговци, занаятчии и държавни служители, преселници от Австрийската монархия. Църквата е готова през 1857 г. **Jovanović**, N. Dvor kneza Aleksandra Karađorđevića..., с. 234 – 237.

43 За неговите познания и контакти с българи, както и за популярността му сред възрожденците вж.: **Конев**, И. Вук Караджич за българите и европейската българистика. София, Пропелер, 2007; **Рачева**, В. За един „агент“ на княз Милош Обренович. Или шрих от политическата кариера на Димитър Мустаков. – В: *Балканските измерения на фамилията Мустакови*. Състав. П. Митев, В. Рачева. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2008, с. 213, бел. 40.

кий Букъ [sic!] Стефановичъ“), което ще бъде обогатено „от 30 000 новы речения“⁴⁴. Цели тридесет години, четем в публикацията, този мъж, „който знае най-добре от всякий друг Илиро-Сербский языкъ“, се занимава усърдно да събира „речения от различни места въ Сербия и Илирия“. Съобщава се също, че думите ще са изписани на сръбски, немски и латински език, както и цената на готвеното издание⁴⁴.

Ще завърша темата за представянето на Сръбското автономно княжество на страниците на „Цариградски вестник“ през първите четири години от неговото издаване с три публикации (и препечатки) от сръбски вестници. Те касаят отделни конфликтни казуси, свързани с конкретни български селища. Показателни са не само за съществуващите (но още непроучвани сериозно) контакти на отделни български книжовници и цели общини с представители на сръбския елит и институции. Показателни са също така и за опитите в средата на XIX в. на някои български дейци и/или обществени групи да използват печата като трибуна за защита на свои интереси, макар и невинаги с докрай почтени намерения. Не на последно място тези публикации косвено доказват, че и двамата редактори на „Цариградски вестник“ – и Богоров, и Екзарх, са следили⁴⁵, ако не изцяло, то поне периодично основните сръбски вестници и са ги използвали активно.

Първият случай е от март 1849 г.⁴⁶ и е свързан с опита на „кметовете и еснафите“ от „Враца, Оряховица и Плевен“ да потърсят и получат чрез „Цариградски вестник“ публично опровержение на клеветническа дописка, изпратена и публикувана от техни опоненти „у Бель-градъ“ в „оная издава Новина [вероятно в. „Сръбски новини“]“. Клеветите според авторите на дописката са по адрес на Врачанския епископ Агапий (неизв. – 1849, такъв от 1833 г. до смъртта си). За да го защитят, те се подписват с имената си и изреждат в емоционалното си писмо заслугите му за създаването и финансовото подпомагане на училища, включително и на девически във Враца и Плевен⁴⁷. За пълно изясняване на възникналия конфликт би било интересно да се издири и сравни евентуалната публикация в сръбския вестник, на която се позовават авторите на опровержението.

Вторият случай е от 1849 г. и е публикуван от Иван Богоров в брой 50 под формата на дописка до „Цариградски вестник“ от гр. Русе („Рухчок“), датирана от 14 май. Тя е писана заради публикация в брой 34 на „Сръбски новини“ срещу местния „Еллинский учител Г. Г. Кириди“, поканен от епитропите на българското училище в града. Опровержението е адресирано до „Господине съчинителю на „Српске новине“ и от него става ясно, че подвеждащата информация е изпратена от русенец, техен съгражданин, „некой любородец, крайно распален за оте-

44 Става дума за Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечи. Скупиога и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. У Бечу, 1852. Споменатото първо издание е Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма. Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић. У Бечу, 1818.

45 Иван Богоров често се позовава на сръбската преса („от Белград пишат тия [...]“, „Сръбски вестник от Белград казва [...]“), вж. напр. *Цариградски вестник*, № 35, 45, 47, 48, 49, 57, 59, 60, 63. Като редактор Александър Екзарх значително по-рядко цитира сръбски източници („знаменитий Белградский вестник“ пише; „писмата, които приехме от Белград [...]“), вж. напр. № 45, 66, 133.

46 Пак там, № 42, 25 март 1849.

47 За участието на Врачанския гръцки епископ Агапий в българското просветно дело вж. **Ангелов**, Д. Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането. София, БАН, 1987, с. 50, 92.

чественната си народност⁴⁸. Анонимният автор обвинил русенци, че са поканили в училището си учител по гръцки език, а на тази основа редакторът на сръбския вестник си е позволил да „ни съветувате съвременно да ся трудим за народност наша“. Отговорът на клеветата е не просто категоричен. В края на 40-те години на XIX в. той е доказателство за актуалността (на фона на изострящата се българо-гръцка църковна разпра) на полемиката *за и против* ползата от гръцкия език и култура за възрожденското ни общество. В дописката четем: „На такавий съдим за достойно да му отговорим у наш вестник и да му кажем, че ако ся е наел да бъде попечител на народност, нужда е да познава потребните на еднородните си, за то ако до днес не е приел туй любопытство, треба да ся потруди да ги научи. Подобно и които незнаят нека научат, че училището ни, хвала и благодарение на сега дето прославно царува държавнейший премудрейший нашъ султанъ Абдул Меджит! [Подчертано в текста.] когото Бог да укрепи непоколебим на царский свой престол!! ест одобрено със достопочтенный учителе т.е. двама на матерный язык, един Еллинославенский [sic!], и друг на турский языкъ“⁴⁹. Не стига това, но авторите от Русе се хвалят също, че търсят още учители – по старогръцки и по „други разны Европейскы языци“⁴⁸...

Последният за статията казус е от края на 1851 г. и касае задълбочаващия се в Пловдив конфликт между българи и гърци за правото на първите да имат свое българско училище. Напрежението нараства след проведен публичен изпит на учениците и показаните от тях знания. В няколко поредни броя А. Екзарх препечатва и коментира дълги и нападателни публикации в гръцкия печат (основно във в. „Босфорски телеграф“), които оспорват правото на българите да учат на роден език. В брой 66 от 22 декември обаче той препечатва дословно в превод на български дописка в защита на българската кауза на пловдивчани⁴⁹. За тази дописка се твърди, че е била публикувана от анонимен автор (подписал се като „Един пътникъ“) в „133 брой от Белградската газета „Српске новине“. Този случай е коментиран в литературата⁵⁰, затова не е нужно да навлизам в подробности, но дългият и емоционален текст сочи градус на страстите между българи и гърци в Пловдив в средата на XIX в.

Изреждането на любопитни новини и дописки за Белград и Сръбското княжество предстои да продължи и с коментар по следващите годишнини на „Цариградски вестник“. Информацията от пълното течение на вестника дори може да бъде подложена на статистическа обработка. Това е важно, но по-интересно е да се прецени как *стои* Сърбия в общия информационен поток от Балканите на страниците на седмичника в избрания тук период. Веднага трябва да се каже, че по брой и информационна наситеност новините, дописките, анализите и уводните коментари за Сръбското княжество са далеч по-малко от такива за Дунавските княжес-

48 *Цариградски вестник*, № 50, 28 май 1849.

49 Пак там, № 66, 22 декември 1851.

50 Подробно вж. **Маждракова-Чавдарова**, О. Движение в защита на българския език през Възраждането и културно-националното самоопределение. – В: *Българската нация през Възраждането*. (Сборник от изследвания). Т. 2. Отг. ред. Хр. Христов. София, БАН, 1989, с. 115. Повече за новобългарското училище в Пловдив и ролята на А. Екзарх за подкрепата му **Генчев**, Н. *Възрожденският Пловдив*. Принос в българското духовно Възраждане. 2. изд. София, Изток – Запад, 2007, с. 165 – 167, 170, 172 – 181.

тва Влахия и Молдова, и особено от сведенията за Гърция. В определени периоди дори някои провинции без административен или политически обособен статут (напр. Банат по време на Унгарската революция от 1848 – 1849 г.⁵¹ или провинциите Босна и Херцеговина по време на бунтовете срещу Танзиматските реформи от 1850 – 1851 г.⁵²) заемат много повече място на страниците на българския вестник. И като цяло свидетелстват, че северозападната периферия на Османската империя фокусира вниманието на издателите му. На пръв поглед сравнително по-малката *видимост* на Сърбия може да изглежда необоснована предвид факта, че тя е съседна за българите православна държава.

Обяснение може да се търси в няколко посоки:

Първо, характерът на изданието и тогавашното разбиране за *новина* предполагат акцентът да пада върху конфликтните точки на европейската карта, а в коментирания тук отрязък от време Сърбия изглежда като остров на спокойствието.

Второ, не без значение са източниците на информация за Иван Богоров и за Александър Екзарх, включително вестниците, до които те имат достъп, и ползваните от тях чужди езици, за да превеждат и побългаряват новинарския поток.

Трето, не са проучвани специално (а за Екзарх и не са известни) евентуалните лични контакти на двамата издатели с политически активни сърби от Княжеството. Това е важно и с оглед факта, че българските сътрудници на вестника в първите четири години от излизането му преобладаващо не са от селища, разположени по западната българска граница (с изключение на няколко материала от Лом и Враца).

Доколко обаче е била популярна споделената информация и дали е повлияла трайно при изграждането на българската представа за Сърбия и сърбите в средата на XIX в. – това тепърва ще се проучва. Изводите ще зависят и от задълбочаване на професионалния анализ за влиянието на „Цариградски вестник“ върху възрожденските българи.

51 За Унгарската революция и потушаването ѝ, както и за позициите на австрийските сърби и отражението на кризата в Австрия върху статута на живеещите там сърби и хървати, вж. *Цариградски вестник*, напр. № 22, 39, 46, 47, 48, 54, 55, 57, 60, 75 – всичките редактирани от Богоров през 1848 и 1849 г.; както и № 49, 66, 67, 73, 75, издавани от Екзарх през 1851 г.

52 За бунтовете срещу Танзиматските реформи в Босна и тяхното усмиряване А. Екзарх пише често още след подновяването на седмичника, вж. пак там, № 2, 5, 10, 12, 14, 15, 20, 23, 24, 26, 28, 29, 34, 35, 38, 45, 47, 60, 63, 67. Подобните размирици в Херцеговина също са подобаващо отразени, вж. № 23, 24, 47, 60, 67.